

Ўзбекистоннинг 2030 йилгача бўлган демографик истикболлари: таҳлил, муаммолар ва стратегик императивлар

Аннотация: Мазкур мақола 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг демографик ривожланишини комплекс илмий таҳлил қилишга бағишланган. Мақола "Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истикболлари" прогноз тадқиқоти маълумотлари ҳамда Президентнинг 2025 йил 26 декабрдаги Мурожаатномасида белгиланган долзарб давлат сиёсатида асосланиб, асосий трендларни: аҳоли ўсишининг секинлашуви, унинг жадал қариши, меҳнат ресурслари таркибининг ўзгариши ва демографик юкнинг трансформациясини тадқиқ этади. Алоҳида эътибор экологик омилларнинг демографик жараёнларга таъсирига ҳамда бандлик, таълим, экология ва ижтимоий ҳимоя соҳасидаги янги стратегик ташаббусларнинг интеграциясига қаратилган.

Калит сўзлар: Янги Ўзбекистон-2030 тараққиёт стратегияси, Президент Мурожаатномаси, экологик муаммолар, туғилиш коэффициенти, ўлим коэффициенти, демография, бандлик, диверсификация, демографик юк, ташқи меҳнат миграцияси, пенсия тизими, кадрлар тайёрлаш, солиқ-бюджет ва пенсия ислоҳоти, интеграция, "яшил" иқтисодиёт, сув тежаш.

Аннотация: Настоящая статья представляет собой комплексный научный анализ демографического развития Республики Узбекистан на период до 2030 года. Основываясь на данных прогнозного исследования «Перспективы демографического развития Республики Узбекистан на период 2018–2050 гг.», актуальной государственной политике, обозначенной в Послании Президента от 26 декабря 2025 года, в статье исследуются ключевые тренды: замедление роста населения, его интенсивное старение, изменение структуры трудовых ресурсов и трансформация демографической нагрузки. Особое внимание уделяется влиянию экологических факторов на демографические процессы и интеграции новых стратегических инициатив в области занятости, образования, экологии и социальной защиты.

Ключевые слова: Стратегия развития Нового Узбекистана-2030, Послание Президента, экологические вызовы, коэффициент рождаемости, коэффициент смертности, демография, занятость, диверсификация, демографическая нагрузка, внешняя трудовая миграция, пенсионная система, подготовка кадров, налогово-бюджетная и пенсионная реформа, интеграция, «Зеленая» экономика, водосбережение.

Abstract: This article provides a comprehensive scientific analysis of the demographic development of the Republic of Uzbekistan for the period up to 2030. Based on data from the forecast study "Prospects for the Demographic Development of the Republic of Uzbekistan for the Period 2018–2050" and the current state policy outlined in the Presidential Address of December 26, 2025, the article examines key

trends: slowing population growth, its intensive aging, changes in the structure of labor resources, and the transformation of the demographic burden. Special attention is paid to the influence of environmental factors on demographic processes and the integration of new strategic initiatives in the areas of employment, education, ecology, and social protection.

Keywords: Development Strategy of New Uzbekistan-2030, Presidential Address, environmental challenges, fertility rate, mortality rate, demography, employment, diversification, demographic burden, external labor migration, pension system, personnel training, fiscal and pension reform, integration, "Green" economy, water conservation.

Демография ва экология миллий стратегиянинг асоси сифатида

Ўзбекистон Республикаси ривожланишининг замонавий босқичи жамият ҳаётининг барча соҳаларида чуқур таркибий ўзгаришлар билан тавсифланади. Президент Шавкат Мирзиёев 2025 йил 26 декабрда Олий Мажлисга қилган Мурожаатномасида таъкидлаганидек, *«биз ислохотларни аниқ амалий натижага айлантиришни ўргандик»*¹. Бу контекстда демографик жараёнлар шунчаки фон эмас, балки иқтисодий ўсишнинг узок муддатли траекторияларини, ижтимоий барқарорликни ва миллий хавфсизликни белгиловчи асосий омил бўлиб хизмат қилади. Шу билан бирга, халқаро тажриба кўрсатадики, демографик ривожланишга атроф-муҳит ҳолати тобора кўпроқ таъсир кўрсатмоқда. Ҳаво ва сув сифати асосий демографик кўрсаткичларга: соғлиқ, умр кўриш давомийлиги, миграция кайфияти ва ҳатто туғилишга бевосита таъсир қилади.

Мазкур мақола «Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истикболлари»², фундаментал прогнозига, экологик муаммолар ва Мурожаатнома-2025да эълон қилинган янги стратегик ташаббусларга таянган ҳолда, 2030 йилгача бўлган демографик динамикани чуқур таҳлил қилиш, у билан боғлиқ муаммолар ва имкониятларни баҳолаш, шунингдек, давлат сиёсати учун аниқ таклифлар ишлаб чиқишни вазифа қилиб қўяди.

Ишнинг мақсади — ушбу жараёнларнинг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини баҳолаш ва янги миллий устуворликлар нуктаи назаридан бандлик, таълим, соғлиқни сақлаш, экология ва ижтимоий таъминот соҳасидаги сиёсат учун илмий асосланган тавсияларни шакллантиришдир. Янги демографик ва экологик воқеликка муваффақиятли мослашиш барқарор ривожланиш ва «Янги Ўзбекистон»нинг стратегик мақсадларини амалга оширишнинг муҳим шarti ҳисобланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 2025 йил 26 декабрь.

² Ахмедов Д., Кучера Т. ва бошқалар. Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истикболлари: Асосий тамойиллар, шартлар ва прогноз натижалари. Прага, Тошкент: ЮНФПА, 2019 йил апрель. (Фундаментал прогноз, методология ва асосий демографик кўрсаткичлар).

Тадқиқотда классик когорт-компонент усули қўлланилди³. Истикболли таҳлил уч вариантда тақдим этилган; ушбу мақолада энг эҳтимолли «ўртача» сценарийга эътибор қаратилган. Иккинчи асосий манба — амалдаги давлат сиёсати, жумладан, 2030 йилгача бўлган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси⁴ ва 26.12.2025 йилги Президент Мурожаатномаси бўлиб, бу демографик трендларни миллий ривожланиш мақсадлари ва янги ташаббуслар билан боғлаш имконини беради.

2030 йилгача бўлган асосий демографик трендлар: миқдорий ва таркибий силжишлар

Таҳлилларга кўра, Ўзбекистон аҳолисининг умумий сони ўсишда давом этади, бироқ унинг суръатлари мунтазам равишда пасаяди. 2026 йил 1 январь ҳолатига кўра, аҳоли сони тахминан **38,237 млн кишини** ташкил этди⁵. Агар 2025 йилда йиллик ўсиш тахминан 1,9 % (36,8 млн дан 37,5 млн кишигача) бўлган бўлса, 2030 йилга бориб у тахминан **1,1 %** гача секинлашади. Бу 2026 йилдаги тахминан **38,2 млн** кишидан 2030 йил бошига келиб (ўртача вариант бўйича) **41,0 млн киши** атрофидаги умумий аҳоли сонининг кўпайишига олиб келади. Бу ўсишга асосий ҳиссани юқори туғилиш эмас, балки ўтган йилларнинг ёш ёш структураси томонидан қўйилган ижобий демографик импульс кўшади. Табиий ўсиш асосий омил бўлиб қолади, гарчи унинг абсолют ҳажми қисқара бошласа-да.

2025 йил маълумотларига кўра, умумий туғилиш коэффиценти **23,2 %** (879,6 минг туғилиш), ўлим коэффиценти эса **4,9 %** (177,1 минг ўлим) ни ташкил этиб, 702,5 минг кишилиқ ижобий табиий ўсишни таъминлаган⁶

Энг муҳим таркибий ўзгариш аҳолининг жадал қариши бўлади. Бу жараён икки томонлама хусусиятга эга бўлади:

«Пастдан қариш»: Болалар аҳолиси (0–14 ёш) улушининг қисқариши давом этади. 2025 йил маълумотларига кўра, болалар 30 % (тахминан 11,0 млн киши) ни ташкил этган. Прогнозга кўра, 2030 йилга бориб бу улуш тахминан 25,6 % гача камаяди.

«Юқоридан қариш»: Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳоли (60 ёш ва ундан катта) улушининг сезиларли ўсиши бошланади. 2025 йилда уларнинг улуши 6 % (тахминан 2,3 млн киши) ни ташкил этган. 2030 йилга бориб улушининг тахминан 11,4 % гача ўсиши, бу гуруҳнинг сони эса 4,3 млн кишидан ортиши прогноз қилинмоқда.

3 Ахмедов Д., Кучера Т. ва бошқалар. Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истиқболлари: Асосий тамойиллар, шартлар ва прогноз натижалари. Прага, Тошкент: ЮНФПА, апрель 2019. (Фундаментал прогноз, методология ва асосий демографик кўрсаткичлар).

4 Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 2025 йил 26 декабрь. — URL:

5 Миллий Статистика қўмитаси. Демографик вазият (2025 йил январь–декабрь). — URL: <https://stat.uz/ru/> (2026 йил бошидаги аҳоли сони тўғрисидаги маълумотлар).

6 Миллий Статистика қўмитаси. Демографик вазият (2025 йил январь–декабрь). — URL: <https://stat.uz/ru/> (2026 йил бошидаги аҳоли сони тўғрисидаги маълумотлар).

2030 йилгача бўлган давр демографик параметрларнинг ноёб, аммо вақтинчалик бирикмаси билан тавсифланади. Меҳнатга лаёқатли ёшдаги (халқаро тасниф бўйича 15–59 ёш⁷) аҳоли улуши юқорилигича қолади, 2026 йилгача чўққисига етади, кейин эса аста-секин пасая бошлайди. 2025 йилда меҳнатга лаёқатли аҳоли улуши **54 %** (тахминан **20,6 млн киши**, улардан иқтисодий фаол аҳоли — **15,7 млн**, иқтисодий нофаол аҳоли — **4,9 млн**) ни ташкил этган. Бу меҳнатга лаёқатли аҳолининг энг қулай нисбати даври — «демографик имкониятлар ойнаси»ни англатади. Бироқ бу салоҳиятнинг сифати ўзгармоқда: меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолининг ўзи ҳам қарий бошлайди, 40–59 ёшлилар улуши ортади.

Умумий туғилиш коэффициенти (УТК) аста-секин пасайишда давом этиб, мамлакат бўйича ўртача оддий такрор ишлаб чиқариш даражасига (2,1) яқинлашади, шаҳар (тахминан 2,0) ва қишлоқ (тахминан 2,35) ўртасидаги сезиларли тафовут сақланиб қолади.

Кутилаётган умр кўриш давомийлиги (КУД) барқарор равишда ўсади. 2030 йилга бориб эркаклар учун КУД тахминан 74,5 ёшни, аёллар учун эса тахминан 78,3 ёшни ташкил этиши прогноз қилинмоқда. Ўсишнинг асосий омили чақалоқлар ва болалар ўлими, шунингдек, катта меҳнат ёшидаги ўлимнинг янада камайиши бўлади.

Ижтимоий-иқтисодий оқибатлар ва асосий муаммолар

Макроиқтисодий контекст ва унинг демографияга таъсири

Демографик жараёнлар иқтисодий динамика билан узвий боғлиқдир. Сўнгги йиллардаги ютуқлар демографик вазифаларни ҳал қилиш учун мустаҳкам замин яратди. 2025 йилда, глобал муаммоларга қарамай, Ўзбекистон ЯИМ биринчи марта **145 млрд доллардан** ошди. Экспорт 23 % га ўсиб, **33,4 млрд долларга** етди, олтин-валюта захиралари эса биринчи марта **60 млрд доллардан** ошди. **43,1 млрд доллар** хорижий инвестициялар жалб қилинди⁸. Бу ишсизлик даражасини **4,9 %** га, қашшоқлик даражасини эса **5,8 %** га тушириш имконини берди. 2026 йилга ЯИМнинг **167 млрд долларгача** ўсиши прогноз қилинмоқда. Турмуш фаровонлигининг ошиши демографик хулқ-атворга бевосита таъсир кўрсатмоқда: масалан, 2025 йилда аҳоли 270 минг квартира ва 1 млн автомобиль сотиб олди, бу беш йил аввалгига нисбатан икки баробар кўпдир. Бироқ, Мурожаатномада таъкидланганидек, кейинги ўсиш (2030 йилгача 240 млрд долларгача) учун технологик ва инновацион ривожланиш моделига ўтиш зарур, бу эса инсон капитали сифатига янги талаблар қўяди.

⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2022). World Population Prospects 2022: Methodology of the United Nations population estimates and projections. — URL: <https://population.un.org/wpp/> (Ёш гуруҳларини аниқлаш методологияси)

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 2025 йил 26 декабрь.

Экологик омилларнинг демографияга таъсири

Атроф-муҳит сифати, хусусан ҳаво ва сувнинг тозалиги демографик жараёнларга бевосита ва билвосита таъсир кўрсатиб, Ўзбекистон учун қўшимча муаммоларни келтириб чиқаради. Ушбу муаммоларга жавобан Мурожаатнома-2025да бир қатор кенг кўламли ташаббуслар белгиланган:

Миллият соғлиғи: Ҳаво ва сувнинг ифлосланиши соғлиқ учун хавф омили бўлиб, прогноз қилинаётган КУД ўсишини секинлаштириши мумкин. Шу муносабат билан, 2026 йилда соғлиқни сақлашга 1,5 баробар кўп маблағ — **3,5 трлн сўм** ажратилади, юқумли бўлмаган касалликлар профилактикасига алоҳида эътибор қаратилади.

Миграция ва ҳаёт сифати: Сурункали экологик муаммоларга эга ҳудудлар аҳолининг чиқиб кетиши хавфига дуч келади. Бунга қарши курашиш учун кенг кўламли кўкаламзорлаштириш дастури ишга туширилади: Оролбўйида 115 минг гектар ўрмон ўтказилади, Сурхондарёда 10 минг гектар «яшил ҳудуд» яратилади.

Сув ресурсларини бошқариш: Сув танқислиги қишлоқ хўжалигига путур етказиши ва миграцияни келтириб чиқариши мумкин. Қиймати **5,5 млрд доллар** бўлган уч йиллик дастур қабул қилиниб, унга кўра 2,6 млн гектар майдонда сув тежайдиган технологиялар жорий этилади ва 1300 км каналлар бетонланади. Шунингдек, очик дренаж тизимларини ёпиқ тизимга ўтказиш режалаштирилган, бу сувни тежайди ва ерлар деградациясининг олдини олади.

Халқаро тадқиқотлар кўрсатадики, ноқулай экологик муҳитнинг узоқ муддатли таъсири аҳолининг репродуктив соғлиғига салбий таъсир кўрсатиши ва янги туғилган чақалоқлар соғлиғи учун хавфларни ошириши мумкин. Шундай қилиб, экология масалалари келажак авлодларнинг инсон капитали сифати билан бевосита боғлиқдир.

Ҳаво сифатини яхшилаш бўйича кенг кўламли миллий дастурни («кўк осмон учун кураш») амалга оширган Хитой тажрибаси шуни кўрсатадики, мақсадли экологик чоралар аҳоли соғлиғи кўрсаткичларининг сезиларли яхшиланишига ва муддатсиз ўлимнинг камайишига олиб келади.

Ҳаёт сифати, атроф-муҳит тозалиги билан узвий боғлиқ бўлиб, айниқса юқори малакали мутахассислар ва фаол ёшлар учун яшаш жойи тўғрисида қарор қабул қилишда муҳим далилга айланмоқда. Сурункали экологик муаммоларга эга ҳудудлар (ҳаво ифлосланиши, тоза сув танқислиги) аҳолининг чиқиб кетиши кучайиши хавфига дуч келиб, салбий демографик тенденцияларни — депопуляция ва қаришни чуқурлаштиради. Бу, айниқса, ерлар деградацияси ва сув ресурслари етишмаслигидан азият чекаётган саноат шаҳарлари ва қишлоқ ҳудудлари учун долзарбдир.

Қурғоқчил иқлимга эга бўлган мамлакатимиз учун сув ресурсларини барқарор бошқариш миллий хавфсизлик масаласидир. Сув танқислиги ва унинг ифлосланиши қишлоқ жойларда муҳим бандлик ва даромад манбаи бўлган қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига путур етказиши мумкин, бу эса шаҳарларга иқтисодий ва экологик миграциянинг янги тўлқинини келтириб чиқариши мумкин.

Меҳнат бозори: миқдордан сифатга

2030 йилга бориб меҳнат бозори парадоксал вазиятга дуч келади: потенциал ишчи кучининг абсолют сони ҳали ҳам катта бўлади, аммо унинг таркиби ва эҳтиёжлари тубдан ўзгаради. 2025 йил маълумотларига кўра, иқтисодий фаол аҳоли **15,7 млн киши (меҳнат ресурсларининг 76,1 %)** ни, бандлар сони эса **14,9 млн кишини** ташкил этган. 2025 йилда ишсизлик даражаси **4,9 %** гача пасайди.

Биринчидан, ишчи кучининг ўзи «қарийди»: 40 ёшдан катта ишчилар улуши сезиларли даражада ошади. Бу касбий таълимга, иш ўринларини мослаштиришга ва ёшни бошқаришга ёндашувларни қайта кўриб чиқишни талаб қилади.

Иккинчидан, инсон капитали сифатига талаблар ортади. Диверсификация ва технологик модернизацияга интилаётган иқтисодиёт мавҳум «ёш ва арзон» ишчи кучига эмас, балки рақамли, аналитик ва коммуникатив компетенцияларга эга юқори малакали мутахассисларга муҳтож бўлади.

ЮНФПА экспертлари таъкидлаганидек, «келажакдаги иқтисодий ўсиш ишчилар сони билан эмас, балки уларнинг самарадорлиги билан белгиланади, бу эса бевосита соғлиқ ва таълимга инвестицияларга боғлиқ». Иқтисодчи ва демограф Николас Эберштадт таъкидлашича, «аҳолининг қариши — бу шунчаки ижтимоий муаммо эмас, бу иқтисодий самарадорлик ва инновациялар учун муаммодир⁹». Япония ёки Жанубий Корея каби қариш билан бошқалардан олдин тўқнашган мамлакатлар ўз иқтисодларини тубдан қайта қуришга, автоматизацияга ва барча ёшдаги кадрларни узлуксиз қайта тайёрлашга уринишга мажбур бўлдилар.

Бизнинг меҳнат бозоримизнинг муҳим хусусияти **норасмий бандликнинг** юқори даражасидир. 2025 йилда **14,9 млн** бандлардан тахминан **4,9 млн киши (32,9 %)** норасмий секторда ишлаган, **1,5 млн** эса республика ташқарисида ишлаган. Тармоқлар бўйича бандлик таркиби диверсификацияланганлигича қолмоқда: хизмат кўрсатиш соҳаси етакчи ўринни эгаллайди (бандларнинг тахминан 50 %), уни қишлоқ хўжалиги ва саноат кузатиб бормоқда.

Демографик юкнинг трансформацияси

Демографик юкнинг характери фундаментал трансформацияга учрайди. Агар бугун асосий юкни таълим ва соғлиқни сақлашга инвестициялар талаб қиладиган болалар аҳолиси яратса, 2030 йилга бориб кексалар юки биринчи планга чиқа бошлайди. Демографик юк коэффициенти (қарамларнинг меҳнатга лаёқатлиларга нисбати) 2025 йилдан кейин айнан катта ёш гуруҳи ҳисобига барқарор равишда ўса бошлайди. Бу давлат бюджетига икки томонлама босим яратади: бир томондан, пенсия таъминоти, гериатрик тиббиёт ва ижтимоий ёрдамга харажатларни кўпайтиришни талаб қилади; иккинчи томондан, ривожланишга, жумладан, ёш авлод учун таълимга инвестициялар имкониятларини чеклайди.

⁹)Nicholas Eberstadt. "Russia's Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications". National Bureau of Asian Research, 2010. (Общие выводы о влиянии старения на экономику)

Профессор Д. Ахмедов таъкидлашича, «мамлакат меҳнатга лаёқатли аҳоли улуши ҳали ҳам юқори бўлган пайтда кексалар учун самарали ижтимоий ҳимоя тизимини яратишга улгуриши керак ¹⁰». Шимолий Европа мамлакатлари (Швеция, Дания) тажрибаси шуни кўрсатадики, бундай тизимнинг барқарорлиги эрта режалаштириш, кексалар учун касбий ёрдам соҳасини ривожлантириш ва ихтиёрий пенсия жамғармаларини рағбатлантириш билан таъминланади. Демограф Анна Роткирх таъкидлаганидек, «муносиб кексаликка инвестициялар — бу ижтимоий хотиржамлик ва давлатга ишончга инвестициялардир». Жаҳон банки экспертлари ҳам бундай муаммоларга тайёргарликни 10–15 йил олдин бошлаш кераклигини таъкидлайдилар.

Худудий асимметрия ва қишлоқ ҳудудлари муаммоси

Демографик жараёнлар ҳудудлар бўйича жуда нотекис ривожланади. Йирик шаҳарлар (Тошкент, Самарқанд ва бошқалар) ички мигрантларни жалб қилади, бу эса зичликнинг ошиши ва инфратузилмага юкнинг ортишига олиб келиши мумкин. Аҳоли зичлиги Тошкент шаҳрида **6948 киши/км²**, Андижон вилоятида — **804,9 киши/км²**, Навоий вилоятида эса атиги **9,9 киши/км²** ни ташкил этади. Шу билан бирга, кўплаб қишлоқ туманлари, айниқса олис туманлар, ёшларнинг чиқиб кетиши туфайли депопуляция ва аҳолининг жадал қаришига дуч келади. Бу ҳудудий тенгсизликнинг чуқурлашиши, қишлоқда иқтисодий фаолликнинг қисқариши ва ижтимоий инфратузилманинг деградациясига олиб келиши мумкин.

Худудий ривожланиш давлат сиёсати ушбу дифференциацияни ҳисобга олиши, ҳар хил турдаги ҳудудлар учун аниқ ечимларни таклиф қилиши керак. Германиянинг кичик шаҳарларни ривожлантириш ва ҳудудларнинг «ақлли ихтисослашуви» тажрибаси, шунингдек, Жанубий Кореянинг Сеул ташқарисида инновацион кластерлар яратиш сиёсати ҳудудий номутаносибликларни юмшатиш учун фойдали мисол бўлиши мумкин.

Ташқи меҳнат миграцияси мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг муҳим омили сифатида

Ташқи меҳнат миграцияси Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг муҳим элементи бўлиб қолмоқда. 2025 йил маълумотларига кўра, чет элда ўртача **1,96 млн фуқаро** ишлаган. Асосий борадиган мамлакатлар Россия (тахминан 72,2 %), Қозоғистон (16,5 %), Туркия (6,5 %) ва Жанубий Корея (2,5 %) дир. 2024 йилда мигрантларнинг пул ўтказмалари рекорд **14,8 млрд АҚШ долларига** етди. Бу маблағлар кўплаб оилалар учун муҳим даромад манбаларидан биридир.

Шу билан бирга, бир қатор муаммолар мавжуд: стихияли (уюлмаган) миграциянинг юқори даражаси, мигрантларнинг бир қисмининг касбий тайёргарлиги ва чет тилларини билишининг етарли эмаслиги, шунингдек, ватанга қайтганидан кейин реинтеграция ва ишга жойлашиш билан боғлиқ қийинчиликлар. Давлат қонуний ва хавфсиз меҳнат миграциясини ташкил этиш, қабул қилувчи мамлакатларни диверсификация қилиш ва мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қадамлар ташламоқда.

¹⁰ Ахмедов Д., Кучера Т. ва бошқалар. Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истикболлари: Асосий тамойиллар, шартлар ва прогноз натижалари. Прага, Тошкент: ЮНФПА, 2019 йил апрель

Пенсия тизими ва ижтимоий таъминотнинг барқарорлиги

2030 йилга бориб пенсия тизимига демографик босим сезиларли бўлади. Пенсия ёшига етаётган шахслар сони барқарор равишда ўса бошлайди. Ҳозирги «авлодлар ҳамжиҳатлиги» тамойилига асосланган бирдамлик тизими, жорий параметрлар (пенсия ёши, бадал миқдори) сақланган тақдирда, ўсиб бораётган тақчилликка дуч келади.

Жаҳон банки экспертлари таъкидлаганидек, бундай муаммоларга тайёргарликни юкнинг чўққисига етишидан 10–15 йил олдин бошлаш керак. Шундай қилиб, 2030 йилгача бўлган давр — бу кечиктириб бўлмайдиган, аммо босқичма-босқич ислохотларни ўтказиш учун сўнгги «ойна»дир. Чили, Польша ва Қозоғистон мисоллари пенсия тизимига жамғарувчи компонентларни киритишнинг турли йўллари кўрсатади. Экспертлар фикрича, асосий сабоқ — босқичма-босқичлик, аҳоли учун тушунарлилик ва давлат кафолатларини шахсий масъулият билан уйғунлаштиришдир. Иқтисодиёт бўйича Нобель мукофоти лауреати Жозеф Стиглиц айтганидек, «яхши пенсия тизими — бу фақат яшаб қолишни таъминлабгина қолмай, балки кекса одамларнинг кадр-қиммати ва ижтимоий фаоллигини қўллаб-қувватлайдиган тизимдир».

Давлат сиёсати учун стратегик императивлар ва тавсиялар

Меҳнат бозори ва таълим ислоҳоти: миқдордан сифатга

Кадрларни илғор тайёрлаш: Касбий ва олий таълим тизимини иқтисодиётнинг реал сектори эҳтиёжлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда чуқур ислоҳ қилиш зарур. Рақамли технологиялар, «яшил» иқтисодиёт, инжиниринг, биотехнологиялар ва юқори қўшилган қийматли хизмат кўрсатиш соҳаси билан боғлиқ йўналишлар устувор бўлиши керак. Ҳар йили меҳнат бозорига **650–700 минг битирувчи** кириб келади, холос **450–500 минг юқори ҳақ тўланадиган янги иш ўринлари** яратилмоқда.

Бутун умр давомида ўқиш: Қарийб бораётган ишчи кучини мослаштириш учун барча ёшдаги ишчилар учун очиқ бўлган миллий узлуксиз таълим тизимини яратиш жуда муҳим. Бу қайта тайёрлаш, малака ошириш ва рақамли кўникмаларни эгаллаш дастурларини ўз ичига олади. Сингапурнинг катталар учун шахсий «таълим кредитлари» тизими тажрибаси дунёдаги энг муваффақиятлилардан биридир.

Меҳнат унумдорлигини рағбатлантириш: Иқтисодий сиёсат ҳар қандай нархда иш ўринлари яратишдан инновациялар, корхоналарни модернизация қилиш ва бошқарувни яхшилаш орқали меҳнат унумдорлигини рағбатлантиришга қайта йўналтирилиши керак. Бу, айниқса, янги битирувчилар, бўшаб қолаётган ишчилар, мавсумий ишчилар ва қайтаётган мигрантлар томонидан талабни қоплаш учун **тахминан 2 млн янги иш ўрни** яратишга йиллик эҳтиёж контекстида муҳимдир.

Солиқ-бюджет ва пенсия ислоҳоти

Пенсия тизимини модернизация қилиш: Пенсия ёшини босқичма-босқич, ижтимоий жиҳатдан қабул қилинадиган тарзда ошириш, шунингдек, тизимнинг узоқ муддатли молиявий ресурсларини шакллантириш учун жамғарувчи компонентни жорий этиш талаб этилади. Параллел равишда ихтиёрий пенсия жамғармаларини рағбатлантириш зарур.

Ижтимоий мажбуриятларни мақсадли молиялаштириш: Соғлиқни сақлаш ва кексаларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича ўсиб бораётган харажатларни барқарор молиялаштиришни таъминлайдиган аниқ узоқ муддатли бюджет қоидалари ишлаб чиқиши керак. Даромад базасини кенгайтириш учун солиқ тизимини қайта кўриб чиқиш талаб этилиши мумкин.

Миграция сиёсати ва инсон капитални бошқариш

Меҳнат мигрантлари ҳуқуқларини легаллаштириш ва ҳимоя қилиш: Чет элда ишлаётган фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг комплекс тизимини, жумладан, ҳуқуқий ёрдам, ижтимоий суғурта ва реинтеграция дастурларини шакллантиришни яқунлаш зарур. Бир қатор мамлакатлар (Корея, Япония, ЕИ мамлакатлари) билан давлат дастурларида назарда тутилганидек, миграциянинг уюшган шакллари фаолроқ ривожлантириш керак.

Мақсадли ҳудудларга ички миграцияни рағбатлантириш: Мувозанатли ҳудудий ривожланиш учун ички миграция оқимларини ўсиш салоҳиятига эга, аммо кадрлар етишмаслигидан азият чекаётган ҳудудларга йўналтириш учун иқтисодий рағбатлантириш чоралари (солиқ имтиёзлари, инфратузилмани ривожлантириш) яратилиши керак.

Малакали диаспорани жалб қилиш: Ўзбек диаспорасидан малакали мутахассисларни ватанга жалб қилиш бўйича махсус дастурларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Диаспора билан ишлашда Исроил тажрибаси ёки Ирландиядаги «ақлларни қайтариш» дастурлари фойдали модел бўлиши мумкин.

Оилани мустаҳкамлаш ва ривожлантириш сиёсати. Кексаларни қўллаб-қувватлаш

Оилани қўллаб-қувватлаш: Сиёсат туғилишни рағбатлантирадиган чоралардан касбий фаолият ва оилавий мажбуриятларни бирлаштириш учун шароит яратишга (болаларни парвариш қиладиган инфратузилмани ривожлантириш, мослашувчан бандлик шакллари, оталиқни қўллаб-қувватлаш) эволюция қилиши керак. Аёллар бандлигининг юқори даражаси нисбатан юқори туғилиш билан бирга кечадиган Франция ва скандинав мамлакатлари тажрибаси бундай ёндашувнинг самарадорлигини тасдиқлайди.

Узоқ муддатли парвариш тизимини ривожлантириш: Кексаларни қўллаб-қувватлашнинг давлат, хусусий ва оилавий ёрдам шакллари, касбий энакалар тайёрлашни ва парваришни амалга ошираётган қариндошларни қўллаб-қувватлашни бирлаштирадиган миллий тизимни яратиш талаб этилади. Бундай тизим жамиятнинг ўта қаришига жавоб бўлган Япония тажрибаси муҳим йўл-йўриқдир.

Экологик устуворликларни ижтимоий-демографик сиёсатга интеграциялаш

«Яшил» урбанизация ва шаҳарлар соғлиғи: Йирик агломерацияларни шаҳарсозлик режалари ва ривожлантириш дастурларига каттиқ экологик стандартларни (ҳаво сифати, кўкаламзорлаштириш, сув тежаш) киритиш. Шаҳар аҳолисининг соғлиғини яхшилаш учун жамоат электротранспортини фаол ривожлантириш ва «яшил зоналар» яратиш.

Қишлоқ ҳудудларининг экологик хавфсизлигини таъминлаш: Сув манбаларини тозалаш, қишлоқ хўжалигида сув тежайдиган ва тупроқни ҳимоя қиладиган технологияларни жорий этиш, чўлланишга қарши кураш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш.

Мониторинг, маълумотлар ва таълим: Ҳаво ва сув сифатининг реал вақт режимидаги замонавий, оммабоп мониторинг тизимини яратиш. Атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш учун аҳолининг экологик маърифатини ривожлантириш. Ҳаво ифлосланиши ҳақида шаффоф ахборот тизимига эга бўлган Жанубий Корея тажрибаси яхши намуна бўлиб хизмат қилади.

Экология ва соғлиқни сақлаш: Муайян ҳудудларнинг экологик хавфларини ҳисобга олган ҳолда тиббиётда профилактик йўналишни кучайтириш. Атроф-муҳит таъсири билан боғлиқ касалликларни эрта ташхислаш дастурларини ривожлантириш.

Хулоса. Ўзбекистоннинг 2030 йилгача бўлган демографик траекторияси туғилиш ва ўлимнинг ўтмишдаги тенденциялари билан белгиланади, бу эса асосий трендлар — ўсишнинг секинлашуви ва аҳолининг жадал қаришини деярли муқаррар қилади.

Ушбу таҳлилнинг асосий хулосаси шундаки, 2030 йилгача бўлган давр стратегик мослашиш учун тарихан чекланган «ойна»ни ифодалайди. Бу — меҳнатга лаёқатли аҳолининг нисбатан юқори улуши (2026 йилда чўққиси) пенсия тизими, соғлиқни сақлаш, таълим ва меҳнат бозорида мураккаб, аммо зарур ислохотларни ўтказиш учун ресурсларни таъминлай оладиган сўнгги ўн йилликдир.

Анъанавий демографик муаммоларга бугун экологик барқарорлик императиви қўшилмоқда. Миллат соғлиғи, унинг самарадорлиги ва ҳатто миграцион ҳаракатчанлиги бевосита ҳаво ва сувнинг тозаллигига боғлиқ. Шундай қилиб, ХХІ асрда демографик сиёсат экологик кун тартибидан ажралган ҳолда ишлаб чиқилиши мумкин эмас.

Халқаро тажриба ягона тўғри ечим мавжуд эмаслигини, аммо умумий тамойиллар мавжудлигини кўрсатади: ислохотларни эрта бошлаш, уларнинг босқичма-босқичлиги, комплекслиги ва соғлом атроф-муҳит шароитида инсон капитали сифатини оширишга йўналтирилганлик. Ўзбекистон сифатли иш ўринлари яратиш, бандликни расмийлаштириш, ишчиларнинг малакасини ошириш ва қонуний меҳнат миграциясини ташкил этиш бўйича сабй-ҳаракатларни фаоллаштириши керак.

Ўзбекистоннинг XXI аср ўрталаридаги муваффақияти бевосита бугун демографик ва экологик муаммоларни модернизация қилиш двигателига айлантириш қобилиятига боғлиқ бўлади. Бу инсон ресурсларини бошқаришда миқдорий парадигмадан сифат парадигмасига ўтишни талаб қилади. Келажак иқтисодиёти шунчаки ишчиларни эмас, балки узлуксиз ўқишга қодир бўлган ва қулай муҳитда яшайдиган юқори малакали, соғлом, мослашувчан мутахассисларни талаб қилади. Ижтимоий сиёсат ҳам ёш оилаларнинг касбий реализацияга интилишини, ҳам кекса фуқароларнинг муносиб, фаол ва соғлом ҳаёт кечиришини таъминлаш учун қайта қурилиши керак.

Шундай қилиб, демографик ва экологик сиёсат тор тармоқ вазифалари бўлишдан тўхтади ва рақобатбардош, инновацион иқтисодиёт ҳамда ижтимоий адолатли жамият қуриш мақсадлари билан бевосита боғлиқ бўлган миллий ривожланиш стратегиясининг ўзак элементларига айланади. Энг яхши халқаро тажрибаларни ҳисобга олган ҳолда таклиф этилаётган чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш Ўзбекистонга нафақат демографик ўтишнинг салбий оқибатларини юмшатиш, балки «Янги Ўзбекистон» мақсадлари сари барқарор тараққиёт учун очилаётган имкониятлардан фойдаланиш имконини беради.

Фойдаланилган манбалар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 2025 йил 26 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 16.02.2026 йилдаги ПФ-21-сон «Ўзбекистон – 2030» стратегияси тўғрисида» Фармони.
3. Миллий статистика қўмитаси. Демографик вазият (2025 йил январь-декабрь). — URL: <https://stat.uz/uz/> (2026 йил бошидаги аҳоли сони тўғрисидаги маълумотлар).
4. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2022). World Population Prospects 2022: Methodology of the United Nations population estimates and projections. — URL: <https://population.un.org/wpp/> (Ёш гуруҳларини аниқлаш методологияси).
5. Nicholas Eberstadt. «Russia's Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications». National Bureau of Asian Research, 2010. (Қаришнинг иқтисодиётга таъсири ҳақида умумий хулосалар).
6. World Bank. (2018). «The Inverting Pyramid: Pension Systems Facing Demographic Challenges in Europe and Central Asia». — URL: <https://openknowledge.worldbank.org/> (Пенсия тизимларини ислоҳ қилиш бўйича тавсиялар).
7. Ахмедов Д., Кучера Т. ва бошқалар. Ўзбекистон Республикасининг 2018–2050 йилларга мўлжалланган демографик ривожланиш истикболлари: Асосий тамойиллар, шартлар ва прогноз натижалари. Прага, Тошкент: ЮНФПА, 2019 йил апрель. (Фундаментал прогноз, методология ва асосий демографик кўрсаткичлар)